

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340.13(477):341

Алексєєв Сергій Олегович,
аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України,
м. Київ, Україна

НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ

У статті висвітлюється проблематика імплементації норм міжнародного права, що регламентує різноманітні суспільні відносини, які виникають у процесі виконання міжнародно-правових зобов'язань держави у внутрішньодержавному (національному) праві в різних сферах соціального і державного життя, в тому числі й провадження в господарських судах, вона детермінована тим, що є частиною загальної проблеми імплементації міжнародних норм в Україні. Досліджуються теоретичні підходи до визначення правового статусу норм міжнародного права у правовій системі України.

Ключові слова: імплементація, міжнародне право, правовий статус, національне законодавство, правова система.

Актуальність проблематики імплементації норм міжнародного права, що регламентують різноманітні суспільні відносини, які виникають у процесі виконання міжнародно-правових зобов'язань держави у внутрішньодержавному (національному) праві в різних сферах соціального і державного життя, в тому числі й провадження в господарських судах, детермінована тим, що вона є частиною загальної проблеми імплементації міжнародних норм в Україні. У зв'язку з чим виникає низка складних теоретичних питань, які неодноразово були предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених-міжнародників.

Так, окремі аспекти, пов'язані з питаннями входження норм міжнародного права в національне законодавство, проаналізовані у загальнотеоретичному контексті концептуально і конотаційно у наукових працях українських та зарубіжних науковців, зокрема: Я. Броунлі, А. Д'Амато, В.Н. Денисова, О.В. Задорожного, Н.В. Захарової, Р.А. Каламкар'яна, Ж.-П. Кота, І.І. Лукашука, А.М. Талалаєва, М.О. Ушакова та ін. Більш детально зазначена проблематика досліджувалась у працях сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників, наприклад таких учених, як Б.В. Бабін, М.О. Баймуратов, М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, О.В. Буткевич, О.О. Грінченко, В.М. Денисов, А.І. Дмитрієв, К. Іглтон, Г.В. Ігнатенко, Г. Кельзен, О.Л. Копиленко, Г. Лаутерпахт, В.А. Ліпкан, С.О. Мельник, В.В. Мицик, В.І. Муравйов, Дж. О'Коннор, Р.А. Петров, В.М. Репецький, В.Я. Тацій, Х. Уолдок, М. Фітцморіс, Т. Френк, Дж. Хамфрі, А.С. Шелудченкова, Ю.С. Шемшученко, М. Шоу та ін.

Проте, незважаючи на велике коло фахівців, що досліджували зазначену проблематику, вона залишається актуальною, враховуючи, по-перше, посилення договірних засад сучасного міжнародного правопорядку; по-друге, активізацію діяльності держав-членів міжнародного співтовариства щодо виконання своїх міжнародно-правових зобов'язань, узятих ними в межах підписаних міжнародних договорів, і, по-третє, враховуючи формування та прояв нової форми глобалізації – правової. Тому метою цієї статті є дослідження теоретичних підходів до визначення правового статусу норм міжнародного права у правовій системі України.

На певному етапі реалізації міжнародно-правових норм виникне феноменологія взаємодії системи загального міжнародного права (далі – МП) і системи внутрішньодержавного (національного) права (далі – ВП), що, своєю чергою, актуалізує, рефлексує, детермінує і ставить на порядок денний питання співвідношення цих систем.

Необхідно наголосити, що проблема співвідношення МП і ВП належить до однієї з центральних у теорії міжнародного права й досі не втрачає своєї доктринальної, методологічної, технологічної ваги і праксеологічної актуальності.

Наука міжнародного права розрізняє п'ять основних концепцій: про існування двох окремих, незалежних одна від одної внутрішньої та міжнародної правових систем, що виключають верховенство однієї над іншою (дуалістична концепція, у зарубіжній літературі інколи позначається як плюралістична); про примат ВП над МП (моністична); про примат МП над ВП (моністична); про верховенство кожної з двох систем у власній царині, з урахуванням їхніх складних взаємовідносин (теорія координації); про існування двох самостійних, рівноправних, взаємозалежних – міжнародної та внутрішньої – правових систем (соціалістична дуалістична) [1].

Для вітчизняної науки увага до питань співвідношення МП і ВП зумовлена суто праксеологічними питаннями – від моменту утворення держави Україна і до теперішнього часу остання, з одного боку, значно збільшила обсяг своїх міжнародно-правових зобов'язань у межах підписаних нею багатосторонніх міжнародних договорів, а з іншого, – пішла шляхом еволюційного перетворення своєї правової та суспільної систем й економіки, у зв'язку з чим вела активну нормотворчу роботу у внутрішньодержавній площині (зокрема, 1996 року було прийнято Конституцію України, що заклала підвалини для вирішення проблеми співвідношення МП і ВП, а також прийнято низку внутрішніх законів, в яких питання такого співвідношення знайшло своє нормативне закріплення).

Розглядаючи історію формування моністичних та дуалістичних концепцій співвідношення МП і ВП, слід зазначити, що в основі теорій примату ВП над МП, які дістали найбільше поширення в другій половині XIX – на початку XX століття, переважно в німецькій літературі, лежали погляди Г.В.Ф. Гегеля, що розглядав взаємовідносини між державами як відносини між самостійними контрагентами, а саму державу вважав духом у його субстанційній розумності та безпосередній дійсності, а також абсолютною владою на землі, у зв'язку з чим держава, на думку Гегеля, вправі за своєю волею змінювати норми не лише внутрішньодержавного, а й “зовнішньодержавного”, тобто міжнародного права [2].

Теорії примату ВП розглядали МП як суму зовнішньодержавних прав різних держав, як зовнішнє державне право, на яке вплив ВП має вирішальне значення. Погляди прихильників концепції примату ВП, до яких належали А. Цорн [3], Бергбом, Венцель, а також А. Лассон, Г. Єлінек, Мальберг, К. Шмідт, Мартинець та ін., не тільки дістали детальне висвітлення в працях радянських юристів-міжнародників, а й фактично і підтримку [4].

Іншим різновидом моністичної концепції, більш поширеним за нашого часу, є концепція примату МП над ВП. Найповніший розвиток ця концепція дістала в працях австрійсько-американського дослідника Г. Кельзена, основоположника віденської (нормативістської) школи в теорії права, що розвивала ідею так званої “основної норми”. Витоки моністичної концепції Кельзена лежать у його “чистій теорії права”, яка, на думку вченого, саме через свій антиідеологічний характер є істинною наукою права [5].

Основоположником дуалістичної концепції співвідношення МП і ВП є німецький учений Х. Тріппель. Крім нього, до прихильників дуалістичного напрямку в науці міжнародного права належать Оппенгейм, Вальц, Ульман, Штурпп, Холд-Фернекк, Холл, Біндинг, Герсей, Анцилотті, Меригі, П'єро Серені, Лейбхольц, Де Лутер, а також так звані “не суворі дуалісти” – Скрималі (теорія “третьої проміжної системи права”), Каваре, Р. Редслоб, Гугенгейм.

Як уже зазначалося, суть дуалістичної концепції полягає в розгляді МП і ВП як двох різних правопорядків, двох незалежних систем.

Інший видатний представник дуалізму, італійський учений Д. Анцилотті доходив висновку, що МП і ВП являють собою окремі правопорядки [6].

Інші прихильники дуалістичної теорії поділяються на два напрями, причому у випадку колізії одні схиляються до застосування внутрішньої норми (таких більше), інші – до застосування норми міжнародної. Найбільш розробленим дуалістами є питання про дію норм МП на території держави, тобто про так звану трансформацію [4].

Радянські вчені-міжнародники розробили доволі злагоджену та логічно і технологічно обґрунтовану, хоча й інколи достатньо ідеологічно обтяжену, концептуальну теорію співвідношення МП і ВП, яка має системоутворюючий характер і в контекстуальному розумінні виходить із того, що міжнародне і внутрішнє право становлять дві порівняно самостійні, не підпорядковані одна одній системи, які, однак, перебувають у перманентному взаємозв'язку та взаємодії [7]. Серед радянських учених, які досліджували цю проблему й дотримуються цієї концепції, можна назвати Є.М. Аметистова, І.П. Бліщенко, В.Г. Буткевича, А.С. Гавердовського, В.М. Дурденевського, Г.В. Ігнатенка, Ф.І. Кожевникова, Є.О. Коровіна, О.М. Ладиженського, Д.Б. Левіна, Л.А. Лунца, М.В. Миронова, М.М. Мінасяна, Р.А. Мюллерсона, А.М. Талалаєва, Г.І. Тункіна, Є.Т. Усенка, М.О. Ушакова, С.В. Черниченко, В.М. Шуршалова та ін.

Разом з тим, слід зазначити, що й іноземні школи МП не відрізняються єдністю розуміння зазначеної проблеми. На думку англійського дослідника Я. Броунлі, моністична доктрина не відповідає правовим реаліям існування суверенних держав і зводить внутрішнє право до становища пенсіонера міжнародного права [8].

Прихильником помірною монізму є, наприклад, професор університету в Саарі (Німеччина) І. Зайдл-Хоенфельдерн, на думку якого у внутрішньодержавній сфері діє передусім ВП, незалежно від того, чи суперечить воно МП. Водночас цей дослідник не визнає остаточного примату ВП [9].

На думку болгарського фахівця-міжнародника П.М. Радойнова, ВП та МП як правові системи являють собою два самостійних правопорядки, юридично не підпорядкованих один одному. При цьому обидва вони перебувають у тісному зв'язку та взаємодії [10].

Вчені, що представляють країни common law, зокрема І.А. Ширер, у питанні співвідношення міжнародного і національного права, як правило, є прибічниками дуалістичної теорії співвідношення МП та ВП [11].

Системний аналіз новітніх наукових концепцій ФРН у досліджуваній сфері, зроблений І.П. Кияницею, свідчить, що вони виходять з критеріїв узгодження (координації) дуалістичної теорії з теорією примату міжнародного права [12].

У радянській і російській міжнародно-правовій доктрині сформувалося кілька підходів до теоретичного розв'язання проблеми приведення в дію, “запуску” норм МП у межах внутрішнього правопорядку. Один із таких підходів утілений у теорії трансформації, відповідно до якої застосування норм МП у межах внутрішнього правопорядку можливе лише в разі надання таким нормам сили ВП, однак через задіяння і використання формального елементу – шляхом видання того чи іншого внутрішнього правового акта [13].

Про необхідність трансформації говорить, зокрема, Є.Т. Усенко, демонструючи відповідний відхід від позиції щодо абсолютизації феноменології державного суверенітету через використання нормативно-технологічного інструментарію, яким й є трансформація [14].

Дослідник С.В. Черниченко також наголошує, що трансформація відбувається в усіх випадках, коли внутрішнє право приводиться у відповідність до міжнародного, навіть і тоді, коли формулювання того чи іншого міжнародного договору можуть породити ілюзію безпосереднього застосування його положень для регулювання внутрішньодержавних відносин (мова йде про пряму рецепцію. – Авт.) [15].

Незважаючи на те, що доктринальні підходи Є.Т. Усенка та С.В. Черниченка відрізняються між собою – вони визначають та класифікують елементи юридичної техніки процесу трансформації по-різному, все ж кожен із них об'єднує в цьому понятті всі способи приведення в дію норм МП у межах внутрішнього (конституційного) правопорядку.

Слід звернути увагу на обсяг етимологічного тлумачення терміна “трансформація”, зазначивши, що одні дослідники трактують його у вузькому значенні (Д.Б. Левін [6], М.В. Миронов [16]), розуміючи під останньою лише один із конкретних способів приведення в дію норм МП усередині держави, інші – в широкому (Є.Т. Усенко, С.В. Черниченко), охоплюючи цим терміном весь системно-кількісний комплекс способів входження норм МП у національне конституційне законодавство чи фактично здійснення міжнародно-правових норм у ВП.

У цілому можна погодитись із підходом В.В. Гаврилова до узагальнення основоположних постулатів концепції трансформації, що, на нашу думку, володіє достатньо високим методологічним та доктринальним потенціалом. А саме:

(1) МП та ВП являють собою два різні правопорядки – тому перше не може бути безпосереднім регулятором відносин у сфері дії другого (визнання ознаки дихотомічності. – Авт.);

(2) Для набуття нормами МП юридичної сили всередині держави вони мають бути трансформовані в норми ВП – інакше кажучи, мають набути сили ВП) (об'єктивація феномену трансформації. – Авт.);

(3) Процедура трансформації характерна для всіх випадків і способів приведення в дію норм МП усередині держави (визнання домінування трансформації як основоположної форми конвергенції ВП і МП. – Авт.);

(4) Здійснення трансформації опосередковується виданням відповідного “трансформаційного” внутрішнього правового акта (констатація факту формалізації і легалізації трансформації у конституційному правопорядку держави. – Авт.) [13].

Використання терміна “трансформація” в широкому розумінні критикували й інші вчені.

Немає єдності серед дослідників і щодо розуміння терміна “відсилання” як одного з видів трансформації, що за своїм розумінням має містити бланкетний потенціал. Так, на думку М.В. Миронова, відсилання внутрішнього закону до міжнародного не вводить до ВП нової внутрішньої норми, а лише допускає застосування міжнародно-правової норми у ВП. При цьому не відбувається зміни змісту міжнародно-правової норми, і вона застосовується, не будучи інкорпорованою у ВП, для регулювання відносин між суб'єктами міждержавного права у тому самому обсязі, який вона має в МП [16].

Прихильники широкого трактування терміна “трансформація” категорично не погоджуються з цим твердженням. Вони вважають, що юридична природа відсилання, як і будь-якого іншого способу здійснення норм МП усередині держави, полягає в наданні міжнародно-правовій нормі сили норми ВП [15], тобто звертають і акцентують увагу не стільки на формальній стороні проблеми, скільки на телеологічно-технологічному компоненті.

Взагалі термін “імплементация” (від англ. *implementation*) буквально означає здійснення, втілення в життя [17]. Тобто цей термін виступає оптимальним для застосування в комплексному розумінні: а) процесу реалізації міжнародно-правових норм; б) процесу реалізації норм ВП в контексті вимог норм МП, тобто з метою реалізації приписів, що містяться в нормах МП; в) процесу входження норм МП в конституційний правопорядок національної держави.

Дійсно, на думку низки фахівців-міжнародників, концепція імплементации є однією з найбільш поширених теорій права, що опосередковують комплекс заходів, спрямованих на визнання юридичної сили і організаційне забезпечення здійснення міжнародних правових норм всередині держави [18].

Звідси імплементация у функціонально-аксіологічному контексті є найважливішою складовою ефективності дії міжнародного і внутрішньодержавного права. Більше того, її виконання має велике праксеологічне і методологічне значення,

бо, на думку російського дослідника О.І. Тиунова, здійснення міжнародних зобов'язань за рахунок використання механізму імплементації зумовлюється вимогами одного з імперативних принципів міжнародного права – принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, а в більш вузькому сенсі – принципом *pacta sunt servanda* (договори повинні дотримуватися) [19].

Детально досліджуючи імплементацію міжнародно-правових норм, вітчизняний дослідник А.С. Гавердовський пропонував розглядати її як “цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, здійснювану індивідуально, колективно або в межах міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної і повної реалізації прийнятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань” [18]. Слід звернути увагу на високий методологічний потенціал цієї доктринальної дефініції, бо вона носить не тільки комплексний, а й системний характер, адже містить в собі наступні критеріальні ознаки досліджуваного процесу імплементації, а саме:

- телеологічну – тобто зазначений процес має свою мету – своєчасну, всебічну і повну реалізацію прийнятих державами відповідно до міжнародного права зобов'язань (фактор цілепокладання. – Авт.);

- організаційно-правову – для здійснення імплементації державі необхідно здійснити відповідні організаційно-правові дії (фактор активних дій. – Авт.);

- кількісну – діяльність щодо імплементації держава здійснює індивідуально, тобто самостійно; колективно, тобто таку діяльність здійснюють одночасно більше двох держав; або в рамках міжнародних організацій (фактор колаборації належних і уповноважених суб'єктів. – Авт.).

Як первинну стадію загального процесу імплементації норм МП цей дослідник розглядає рецепцію – сприйняття внутрішнім правом правил міжнародних договорів. Він поділяє рецепцію на загальну (закріплення в конституціях держав настанов про те, що міжнародні договори є частиною ВП), і часткову (або індивідуальну), що відбувається у формах інкорпорації, трансформації та конкретного відсилання (бланкетування).

В інструментально-технологічному розумінні, сукупність засобів, використовуваних державами та іншими суб'єктами МП з метою реалізації приписів норм останнього, прийнято називати механізмом імплементації. Для нього, як і для самого процесу імплементації, характерною є тісна взаємодія правового (нормативного. – Авт.) та інституційного (суб'єктно-структурного (наявність уповноважених суб'єктів та відповідних органів. – Авт.) начал, з одного боку, та наявність міжнародного і національного рівнів функціонування (міжнародний механізм імплементації та національний механізм імплементації. – Авт.) – з другого [20].

Прихильники теорії трансформації наголошують, що характер взаємодії МП і ВП може суттєво відрізнятися залежно від змісту предмета та кінцевої мети (телеологічної домінанти) міжнародно-правового регулювання. У зв'язку з цим у межах цієї теорії, на думку В.В. Гаврилова, виділяються дві основні форми допомоги, що її ВП надає праву міжнародному в процесі реалізації норм останнього [13].

У першому випадку мова йде про ситуацію, за якої основна мета МП полягає в регулюванні політичних відносин, що виходять за межі державних кордонів (т. зв. внутрішній аспект. – Авт.). Оскільки норми МП завжди зобов'язують

державу в цілому, а не її органи, то головне завдання ВП полягатиме у визначенні національних інституційних підрозділів та структур, відповідальних за забезпечення виконання міжнародно-правових норм. Отже, регулятивний вплив норм МП у таких ситуаціях, зазвичай, не тільки не стосується відносин за участю суб'єктів ВП окремих країн, а й фактично не породжує конкуренції між джерелами МП і ВП, а звідси, – й не потребує якихось додаткових нормотворчих зусиль з боку компетентних органів відповідної держави.

Зовсім інша ситуація складається, коли кінцевою метою дії того чи того міжнародного нормативного акта є досягнення певного ступеня урегульованості відносин, що виникають між суб'єктами ВП однієї чи кількох держав (т. зв. зовнішній аспект. – Авт.). МП у цьому разі фактично “вторгається” в традиційну сферу дії ВП, і взаємодія цих нормативних утворень уже не матиме лише функціонального характеру. При цьому, відповідно до теорії “імплементации”, мова має йти не про “трансформування” норм МП у норми ВП, а про застосування перших усередині відповідної держави з санкції інших. У тих випадках, коли ВП санкціонує застосування правил міжнародних договорів усередині країни, виникає проблема так званих самовиконуваних і несамовиконуваних договорів [13].

Отже, можна узагальнити основоположні постулати концепції імплементации так:

(1) МП і ВП являють собою два різних правопорядки, тому перше може бути безпосереднім регулятором відносин у сфері дії другого тільки з санкції відповідних внутрішньо-правових норм (критерій домінування ВП в контексті допуску норм МП в національну правову систему. – Авт.);

(2) Якщо норми МП спрямовані на врегулювання відносин між національними суб'єктами різної державної належності, то вони, як правило, є самовиконуваними і мають на території країни пряму дію. Якщо міжнародно-правові приписи орієнтовані на врегулювання відносин між національними суб'єктами однієї країни, то вони зазвичай не є самовиконуваними і для здійснення їхніх положень на практиці держава приймає внутрішньо правовий акт, який конкретизує зміст таких норм, у межах та обсязі, що їх визначає сам міжнародний акт, положення якого підлягають конкретизації (використовується метод інкорпорації) (критерій функціонування самовиконуваних та несамовиконуваних договорів. – Авт.);

(3) У тих випадках, коли норми МП призначені для регулювання політичних відносин, що виходять за межі державних кордонів, ВП з метою імплементации відповідних міжнародно-правових приписів лише забезпечує нормативну основу функціонування та взаємодії державних органів і посадових осіб у процесі виконання ними положень конкретного міжнародного акта (критерій внутрішнього аспекту дії норм ВП. – Авт.);

(4) Процедура імплементации норм МП являє собою органічне поєднання правотворчої (де є потреба в цьому) та організаційно-виконавчої діяльності [21] (критерій іманентного поєднання правотворчої та організаційно-виконавчої діяльності. – Авт.).

Отже, порівняно з теорією трансформації теорія імплементации видається теоретично, організаційно, технологічно і конотаційно більш обґрунтованою і

такою, що точніше відображає практику держав у сфері виконання міжнародних обов'язків, адже теорія трансформації надто спрощено розглядає процес імплементації норм міжнародного права до внутрішньодержавної правової системи, тоді як теорія імплементації є більш складнішою, аргументованою і точніше в процесуальному і процедурному аспектах пояснює природу заходів на міжнародному та національному рівні, вжиття яких необхідне для забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань суб'єктів міжнародного права, насамперед держав.

У наш час увага до питань імплементації норм МП та їх співвідношення з нормами ВП не послаблюється. Це детермінується, по-перше, зростанням договірного масиву міжнародного публічного права; по-друге, посиленням впливу міжнародних міждержавних інтеграційних об'єднань, в яких міжнародний договір відіграє основоположну роль у створенні так званого “інтеграційного” права; по-третє, суттєвим проявом тенденцій конституціоналізації міжнародного права і одночасно інтернаціоналізацією конституційного правопорядку держав, що характеризуються одночасно й єдністю і дихотомією, у виникненні, існуванні, рефлексії і активізації яких міжнародний договір відіграє визначальну роль; по-четверте, європейськими і євроатлантичними прагненнями України, що перманентно не тільки створює міжнародну договірну базу для інтеграції в європейські профільні структури, а й за рахунок законодавства Європейського Союзу та НАТО гармонізує своє національне законодавство з законодавчими настановами цих організацій.

Окремим питанням, що спричиняє численні наукові спори юристів-міжнародників, є питання про те, чи можлива пряма дія норм МП на території певної держави. Як правило, представники радянської школи МП, які ґрунтовно займалися проблемами співвідношення останнього і ВП, відповідають на це питання однозначно заперечно [22]. Водночас останнім часом з'являються праці, автори яких обговорюють й обстоюють можливість прямої дії норм МП.

Перегляд певних теоретичних уявлень щодо проблеми співвідношення МП і ВП спостерігається й серед українських учених-міжнародників, вихованих на традиціях так званої радянської школи МП. Наприклад, автори підручника “Міжнародне публічне право” стоять на позиції доктринального дуалізму, що “виходить із принципу розв'язання міжнародно-правових колізій на основі міжнародно-правової доктрини і рівня закріплення у внутрішньодержавному праві пріоритетів загальнолюдських цінностей, загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права” [22]. Багато уваги проблемі співвідношення МП і ВП, зокрема питанню примату МП, приділено в працях таких українських науковців, як М.О. Баймуратов [23], В.Н. Денисов, В.І. Євінгов [24].

Аналізував співвідношення МП і українського законодавства в сучасних реаліях також український учений В.В. Мицик [25]. Українські науковці у своїх теоретичних дослідженнях приділяють увагу й тому, як ВП України ставиться до міжнародно-правових норм, а також проблемам у цій сфері, що залишилися невирішеними [26].

Зауважимо, що незалежно від відмінностей у нюансах теорій співвідношення МП і ВП більшість учених, принаймні українських, вочевидь, не заперечує того,

що ці дві системи є генетично і нормативно взаємопов'язаними, функціонально і технологічно взаємозалежними, більше того, апріорі й органічно потребують одна одної.

Як справедливо зазначає знаний вітчизняний фахівець міжнародного права В.А. Василенко, істотні відмінності міжнародно-правової системи від систем ВП не лише не виключають, а й передбачають їх взаємозв'язок та взаємодію. Це зумовлене тим, що центральну роль у системі регулювання як внутрішніх, так і міжнародних відносин відіграють держави. Вони виступають творцями і ВП, і МП права й використовують їхні норми як інструменти забезпечення своїх потреб [27]. Зазначений автор акцентує увагу на колаборації двох нормативних систем, обґрунтовує її, фактично відкриваючи об'єктивний характер такої взаємодії.

Водночас необхідно звернути увагу ще на один з аргументів такої колаборації ВП і МП, що підкреслює об'єктивний характер такої взаємодії. На слушну думку І.І. Лукашука, значна кількість міжнародно-правових норм призначається для кінцевої реалізації у сфері дії ВП, у чому й виявляється залежність МП від нього [28].

Крім того, в МП здавна затвердився і є загальновизнаним принцип, відповідно до якого держава не може посилатися на положення свого ВП, з метою виправдання невиконання приписів міжнародно-правових норм. Більше того, саме спеціальні внутрішні правові акти і передбачені ними заходи слугують зрештою заходами, що забезпечують завершення процесу імплементації (здійснення) конкретних норм МП (див. ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року) [29]. Виходячи з цього, держави, виступаючи єдиними суб'єктами, що є правомочними створювати норми як МП, так і ВП, не лише можуть, а й зобов'язані узгоджувати своє внутрішнє право з міжнародним.

Резюмуючи, можна дійти наступних висновків:

- гармонічно узгоджені нормативні приписи обох юридичних систем – МП та ВП, є запорукою, важливою умовою і гарантією для сумлінного дотримання державами своїх міжнародних зобов'язань, що взяті ними в межах підписаних міжнародних договорів. Водночас слід наголосити, що феноменологія самого узгодження багато в чому сприяє позитивному розвитку і вдосконаленню самих правових систем;

- МП об'єктивно не змогло б здійснювати свою регулятивну функцію без наявності норм ВП, що фактично продовжують і втілюють його нормативні настанови в національному правовому просторі. Держава за допомогою останнього створює (має створювати) необхідні правові умови для забезпечення виконання міжнародних договорів;

- взаємодія норм МП і ВП охоплює важливі конституційно-правові, інституційно-структурні та нормативно-технологічні аспекти існування норм МП в національній правовій системі, а саме: а) проголошення та законодавче закріплення принципу безумовного дотримання міжнародних договорів; б) правове супроводження і забезпечення виконання міжнародних договорів, включно з державною санкцією за невиконання договорів і невнесення до внутрішнього закону змін та доповнень, необхідних для виконання зобов'язань за договорами;

– інакше кажучи, міжнародному публічному праву для його існування та виконання своїх функцій необхідне ВП і його організаційні і нормативно-технологічні механізми здійснення нормативних приписів; водночас і ВП необхідне МП, яке встановлює нормативну основу для узгоджених дій різних держав у різних сферах, у тому числі для вирішення можливих колізій і суперечностей між правовими системами держав-членів міжнародного співтовариства, а також для зовнішньополітичної діяльності держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожний О.В. Міжнародне право. Основи теорії: підруч. / за ред. В.Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. С. 244–245.
2. Гегель Г.Ф. Философия права. М., 1959. С. 364.
3. Zorn A. Grundzuege des Voelkerrechts. Leipzig: J.J. Weber, 1903.
4. Блищенко И.П. Международное и внутригосударственное право. М.: Госюриздат, 1960.
5. Kelsen H. Pure Theory of Law. – Berkeley & Los Angeles: University of California, 1967.
6. Левин Д.Б. Актуальные проблемы теории международного права. М., 1974. С. 66–67.
7. Баскин Ю.А., Крылов Н.Б., Левин Д.Б. и др. Курс международного права: в 7 т. М.: Наука, 1989. Т. 1: Понятие, предмет и система МП. С. 279–280.
8. Броунли Ян. Международное право. Кн. 1. / под ред. Г.И. Тункина. М.: Прогресс, 1977. С. 67.
9. Seidl-Hohenveldern I. Transformation or Adoption of International Law into Municipal Law. The International & Comparative Law Quarterly. 1963, vol. 12, p. 88–124.
10. Радойнов П.М. Съгласуване на вътрешнодържавното и международното право. София: Наука и изкуство, 1971. 176 с.
11. Shearer I.A. Starke's International Law. – 11th Edition. London, 1994. P. 66–67.
12. Кияниця І.П. Імплементация норм міжнародного права в правовій системі ФРН: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2004. С. 6.
13. Гаврилов В.В. Теории трансформации и имплементации норм международного права в отечественной правовой доктрине. Моск. журнал междунар. права. 2001. № 2. С. 39–61.
14. Усенко Е.Т. Соотношение и взаимодействие международного и национального права и Российская Конституция. Моск. журнал междунар. права. 1995. № 2. С. 13–28.
15. Черниченко С.В. Теория международного права: в 2-х т. М.: НИМП, 1999. Т. 1: Современные теоретические проблемы. С. 151, 155–158.
16. Миронов Н.В. Международное право: нормы и их юридическая сила. М.: Юридическая литература, 1980. С. 125–126.
17. Словарь международного права. М.: Межд. отнош., 1982. С. 56.
18. Гавердовский А.С. Имплементация норм международного права. К., 1980. С. 62; Буткевич В.Г. Соотношение внутригосударственного и международного права. К., 1981. С. 257; Лукашук И.И. Нормы международного права в правовой системе России. М., 1997. С. 12; Абдулаев М.И. Согласование внутригосударственного права с международным (теоретические аспекты). Правоведение. 1993. № 2. С. 49.
19. Тиунов О.И. Общепризнанные принципы и нормы международного права и правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации. Правовое обеспечение межгосударственной интеграции: сб. ст. / отв. ред. Ю.А. Тихомиров, В.И. Лафитский. М., 2005. С. 197.
20. Гаврилов В.В. Международный механизм контроля за имплементацией универсальных актов о правах человека. Моск. журнал междунар. права. 1995. № 4. С. 27–34.
21. Зимненко Б.Л. Международное право и российское право: их соотношение. Моск. журнал междунар. права. 2000. № 3. С. 162–168.
22. Международное право: учеб. / отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. М.: Междунар. отношения, 1996.
23. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право: підруч. Одеса: Фенікс, 2015. С. 14–28.
24. Суверенітет України і міжнародне право / В.Н. Денисов [та ін.]; відп. ред. В.І. Євінтов; Національна академія наук України; Інститут держави і права імені В.М. Корецького. К.: Манускрипт, 1995. С. 5–72.

25. Міцик В.В., Буроменський М.В., Буткевич О.В. та ін. Міжнародне публічне право: підруч.: у 2 т. / за ред. В.В. Міцика. Х.: Право, 2018. Т. 1: Основи теорії. С. 222–244.
26. Чубарев В.Л. Проблема співвідношення міжнародного і національного права та Конституція України. Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства: зб. наук. праць. Київ: Ін-т законодавства ВРУ, 1997. Вип. 2. *Merezhko A.A., Nelip M.I.* Development of the Legal System of Ukraine in the Context of Contemporary International Law. Kyiv: Nauk. Dumka, 1998.
27. Василенко В.А. Основы теории международного права. К.: Вища школа, 1988. С. 195–196.
28. Лукашук И.И. Конституция России и международное право. Моск. журнал междунар. права. 1995. № 2. С. 29–41.
29. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року. К.: МЗС, 1995.

REFERENCES

1. *Butkevych V.H., Mytsyk V.V., Zadorozhnii O.V.* (2002) Mizhnarodne pravo. Osnovy teorii: pidruch. "International law. Fundamentals of Theory: Textbook". /edited by V.H. Butkevych. K.: Lybid. P. 244–245 [in Ukrainian].
2. *Gegel H.F.* (1959) Filosofiya prava. "Philosophy of Law". M. 364p. [in Russian].
3. *Zorn A.* (1903) Grundzuge des Voelkerrechts. Leipzig: J.J.Weber [in German].
4. *Blishchenko I.P.* (1960) Mezhdunarodnoye i vnutrigosudarstvennoye pravo. "International and domestic law". M.: Gosizdat [in Russian].
5. *Kelsen H.* (1967) Pure Theory of Law. – Berkeley & Los Angeles: University of California [in English].
6. *Levin D.B.* (1974) Aktualnie problemy teorii mezhdunarodnoho prava. "Actual problems of the theory of international law". M. P. 66–67 [in Russian].
7. *Baskin Yu.A., Krylov N.B., Lievin D.B.* i dr. (1989) Kurs mezhdunarodnogo prava: v 7 t. "The course of international law": in 7 vols. M.: Nauka. T. 1: Concept, subject and system of MP. P. 279–280 [in Russian].
8. *Brounli Yan.* (1977) Mezhdunarodnoie pravo. Kn. 1. "International law". Book 1 / Ed. G.I. Tun-kina. M.: Progress, 67 p. [in Russian].
9. *Seidl-Hohenveldern I.* (1963) Transformation or Adoption of International Law into Municipal Law. The International & Comparative Law Quarterly, vol. 12, P. 88–124 [in English].
10. *Радойнов П.М.* (1971) Съгласуване на вътрешнодържавното и международното право. София: Наука и изкуство. 176 с. [in Bulgarian].
11. *Shearer I.A.* (1994) Starke's International Law. – 11th Edition. London. P. 66–67 [in English].
12. *Kyianytsia I.P.* (2004) Implementatsiia norm mizhnarodnoho prava v pravovii systemi FRN. "Implementation of international law in the legal system of Germany: abstract. diss. Ph. D. Institute of State and Law. V.M. Koretskyi NAS of Ukraine. K., 6 p. [in Ukrainian].
13. *Gavrilov V.V.* (2001) Teorii transformatsii i implementatsii norm mezhdunarodnogo prava v otechestvennoy pravovoy doktrine. "Theories of transformation and implementation of international law in domestic legal doctrine". Mosk. international journal. No. 2. P. 39–61 [in Russian].
14. *Usenko Ye.T.* (1995) Sootnosheniye i vzaimodeystviye mezhdunarodnogo i natsionalnogo prava i Rossiyskaya Konstitutsiya. "Correlation and interaction of international and national law and the Russian Constitution". Moscow journal of international law. No. 2. P. 13–28 [in Russian].
15. *Chernichenko S.V.* (1999) Teoriya mezhdunarodnogo prava: v 2-kh t. "Theory of international law": in 2 vols. M.: NIMP. Vol. 1: Modern theoretical problems. P. 151, 155–158 [in Russian].
16. *Mironov N.V.* (1980) Mezhdunarodnoye pravo: normy i ikh yuridicheskaya sila. "International law: norms and their legal force". M.: Legal literature. P. 125–126 [in Russian].
17. Slovar mezhdunarodnogo prava. "Dictionary of international law". M.: Int. rel., 1982. 56 p. [in Russian].
18. *Gavardovskii A.S.* (1980) Implementatsiia norm mezhdunarodnogo prava. K.; *Butkevich V.G.* (1981) Sootnosheniye vnutrihosudarstvennogo i mezhdunarodnogo prava. K.; *Lukashuk I.I.* (1997) Normy mezhdunarodnogo prava v pravovoi sisteme Rossii. M.; *Abdulaev M.I.* (1993) Soglasovaniye vnutrigosudarstvennogo prava s mezhdunarodnym (teoreticheskiye aspekty). Pravovedeniye. *Havardovsky A.S.* "Implementation of international law". K., 1980. 62p; *Butkevich V.G.* "Correlation of domestic

and international law". K., 1981. 257p; *Lukashuk I.I.* "Norms of international law in the legal system of Russia". M., 1997. 12p; *Abdulaev M.I.* "Alignment of domestic law with international law (theoretical aspects)". Jurisprudence. 1993. No. 2. 49 p. [in Russian].

19. *Tiunov O.I.* (2005) Obshchepriznannye printsipy i normy mezhdunarodnogo prava i pravovie pozitsii Konstitutsionnogo Suda Rossiiskoi Federatsii. Pravovie obespecheniye mezhgosudarstvennoi intehratsii. "Generally recognized principles and norms of international law and legal positions of the Constitutional Court of the Russian Federation. Legal support of interstate integration": collection. Art. / ed. Yu.A. Tikhomirov, V.I. Lafite. M. 197 p. [in Russian].

20. *Gavrilov V.V.* (1995) Mezhdunarodnyi mekhanizm kontrolya za implementatsiei universalnykh aktov o pravakh cheloveka. "The international mechanism for monitoring the implementation of universal human rights instruments". Mosk. international journal. No. 4. P. 27–34 [in Russian].

21. *Zimnenko B.L.* (2000) Mezhdunarodnoie pravo i rossiiskoe pravo: ikh sootnosheniye. "International law and Russian law: their relationship". Mosk. journal of international law. No. 3. P. 162–168 [in Russian].

22. Mezhdunarodnoie pravo: ucheb. "International law: textbook" / ed. Yu.M. Kolosov, V.I. Kuznetsov. M.: Intern. Relations, 1996 [in Russian].

23. *Baimuratov M.O.* (2015) Mizhnarodne publichne pravo: pidruchn. "Public international law": a textbook. Odessa: Phoenix. P. 14–28 [in Ukrainian].

24. Suverenitet Ukrainy i mizhnarodne pravo. "Sovereignty of Ukraine and international law" / V.N. Denisov [and others]; responsible editor V.I. Yevintov; National Academy of Sciences of Ukraine; V.M. Koretskyi Institute of State and Law. K.: Manuscript, 1995. P. 5–72 [in Ukrainian].

25. *Mitsyk V.V., Buromenskyi M.V., Butkevych O.V.* ta in. (2018) Mizhnarodne publichne pravo: pidruch.: u 2 t. "Public international law: ed.: In 2 volumes / ed. V.V. Mitsyk. Kh.: Pravo. Vol. 1: Foundations of Theory. P. 222–244 [in Ukrainian].

26. *Chubariev V.L.* (1997) Problema spivvidnoshennia mizhnarodnogo i natsionalnogo prava ta Konstytutsiia Ukrainy. "The problem of correlation between international and national law and the Constitution of Ukraine". The Constitution of Ukraine is the basis for the further development of legislation: Coll. Sciences. Kyiv: Institution of Law of the Verkhovna Rada. Iss. 2 [in Ukrainian]. *Merezhko A.A., Nelip M.I.* (1998) Development of the Legal System of Ukraine in the Context of Contemporary International Law. Kyiv: Naukova Dumka [in English].

27. *Vasilenko V.A.* (1988) Osnovy teorii mezhdunarodnogo prava. "Fundamentals of International Law Theory". K.: High School. P. 195–196 [in Russian].

28. *Lukashuk I.I.* (1995) Konstitutsiya Rossii i mezhdunarodnoye pravo. "The Constitution of Russia and international law". Mosk. international journal. No. 2. P. 29–41 [in Russian].

29. Videnska konventsii pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv 1969 roku. "Vienna Convention on the Law of Treaties 1969". K.: MFA, 1995 [in Ukrainian].

UDC 340.13(477):341

Aliexsieiev Serhii,

Postgraduate,

Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

NORMS OF INTERNATIONAL LAW IN THE LEGAL SYSTEM OF UKRAINE: THEORETICAL APPROACHES

The article is devoted to the problem of the implementation of the norms of international law regulating various social relations arising in the process of fulfillment of the international legal obligations of the state in the domestic (national) law in various spheres of social and state life, including proceedings in economic courts, it is determined by the fact that it is a part of the general problem of implementation

© Aliexsieiev Serhii, 2019

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2019.4\(46\).41](https://doi.org/10.36486/np.2019.4(46).41)

Issue 4(46) 2019

<http://naukaipravohorona.com/>

of international norms in Ukraine. There are investigated theoretical approaches to the definition of the legal status of the norms of international law in the legal system of Ukraine.

Considering the material stated in the article, the author comes to the following conclusions:

- Harmoniously harmonised legal regulations of both legal systems – International Law (IL) and Internal State Law (ISL) – are a pledge, an important condition and guarantee for States to comply in good faith with their international obligations undertaken by them in the framework of signed international treaties;

- IL would not be able to carry out its regulatory function without the existence of SIL norms, in fact, continue and implement its regulatory guidelines in the national legal space. The State creates (must create) the necessary legal conditions to ensure the implementation of international treaties;

- The interaction between IL and SIL standards covers important constitutional, legal, institutional, structural and normative-technological aspects of the existence of IL standards in the national legal system, namely: a) proclamation and legislative consolidation of the principle of unconditional compliance with international treaties; b) legal support and enforcement of international treaties, including state sanctions for failure to comply with the treaties and failure to make changes and additions necessary to meet obligations under the treaties;

- In other words, in order for international public law to exist and perform its functions, SIL and its organizational and normative-technological mechanisms for the implementation of normative prescriptions are necessary; at the same time, SIL is necessary for IL, which establishes a normative basis for coordinated actions of various states in various fields, including for solving possible conflicts and contradictions between the legal systems of member states of the international community, as well as for the foreign policy activities of states.

Keywords: implementation, international law, legal status, national legislation, legal system.

Отримано: 22.10.2019